

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Кафедра філософії та суспільних наук (№ 701)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Гарант освітньої програми

 Олексій НІКОЛАЄВ

«30» серпня 2024 р.

**СИЛАБУС ОБОВ'ЯЗКОВОЇ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

Філософія

Галузь знань: 11 Математика та статистика
Спеціальність: 113 Прикладна математика
Освітня програма: Прикладна математика

Рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий)

Форма навчання: денна та заочна

Силабус введено в дію з 01.09.2024 року

Харків – 2024 р.

Розробники:

Завідувач кафедри філософії та суспільних наук, доктор
філософських наук, професор Ольга ПРОЦЕНКО

(підпис)

Доцент кафедри філософії та суспільних наук, кандидат
філософських наук, доцент Наталя БІЛЬЧУК

(підпис)

Силабус навчальної дисципліни розглянуто на засіданні кафедри філософії та
суспільних наук гуманітарно-правового факультету:

Протокол № 1 від 29.08.2024 року

Завідувач кафедри філософії та
суспільних наук,

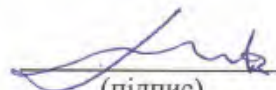
доктор філософських наук, професор

(підпис)

Ольга ПРОЦЕНКО

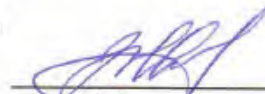
Погоджено:

Завідувач відділу аспірантури і
докторантури

(підпис)

Володимир СЕЛЕВКО

В. о. голови наукового товариства
студентів, аспірантів, докторантів
і молодих вчених

(підпис)

Семен ЖИЛА

Загальна інформація про викладачів

ПІБ: *Проценко Ольга Петрівна*

Посада: *завідувач кафедри філософії та суспільних наук*

Науковий ступінь: *доктор філософських наук*

Вчене звання: *професор*

Е-mail: o.p.procenko@khai.edu

Перелік дисциплін, які викладає: *«Філософія», «Соціальна філософія», «Філософські проблеми наукового пізнання», «Глобальні проблеми сучасного суспільства», «Професійна етика та комунікативна культура», «Етикет в культурі спілкування».*

Напрями наукових досліджень: *філософська антропологія, етика, філософія культури, естетика, ґносеологія, аксіологія.*

ПІБ: *Більчук Наталя Леонідівна*

Посада: *доцент кафедри філософії та суспільних наук*

Науковий ступінь: *кандидат філософських наук*

Вчене звання: *доцент*

Е-mail: n.bilchuk@khai.edu

Перелік дисциплін, які викладає: *«Філософія», «Історія філософії», «Логіка та основи аргументації», «Філософія: світ людини», «Філософія історії».*

Напрями наукових досліджень: *філософська антропологія; екзистенціальна філософія; філософсько-культурна спадщина України.*

1. Опис навчальної дисципліни

Форма навчання – денна, заочна

Семестр, в якому викладається дисципліна – 3

Дисципліна – обов'язкова

Загальна кількість годин за навчальним планом – 150 годин / 5 кредитів ЄКТС: за денною формою навчання 64 години аудиторних занять та 86 годин самостійної роботи здобувачів;

за заочною формою навчання 16 годин аудиторних занять та 134 години самостійної роботи здобувачів.

Види занять – лекції, практичні (семінари), самостійна робота здобувача.

Вид контролю – індивідуальні завдання, поточний, модульний контроль, іспит.

Мова викладання – українська

Пререквізити – немає.

Кореквізити – Філософія, Соціальна філософія, Глобальні проблеми сучасності, Управління науковими проектами, Методологія педагогічної діяльності.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: формування світогляду на основі системи теоретичних знань на світ в цілому, на відношення людини до цього світу в контексті онтологічних, гносеологічних та аксіологічних проблем, становлення критичного мислення і самостійного аналізу явищ суспільного життя, уміння пов'язувати загально-філософські проблеми з конкретними питаннями теорії і практики.

Завдання: освоєння загальних положень філософії як світоглядної науки; осягнення філософських знань в якості методологічної основи для природознавчих, технічних та гуманітарних наук; ознайомлення із внеском мислителів різних філософських шкіл та напрямків історичних епох та національних традицій зокрема української філософії; засвоєння шляхів пізнання світу, функціонування знання в сучасному інформативному суспільстві; особливостей взаємозв'язку науки і техніки з соціокультурними проблемами; формування високих норм і принципів професійної етики та моральних якостей і поваг до традицій заснованих на загальнолюдських цінностях; розуміння відповідальності за виконання своїх громадських обов'язків по відношенню до майбутнього життя людини та суспільства.

Компетентності, які набуваються:

Загальні компетентності (ЗК)

Після закінчення цієї програми здобувач освіти буде здатен:

ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу

ЗК02. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел

ЗК03. Здатність працювати в міжнародному контексті.

Спеціальні компетентності (СК)

Після закінчення цієї програми здобувач буде здатен:

СК01. Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у галузі математики і статистики та дотичних до них міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з комп'ютерних наук та суміжних галузей.

СК05. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру у науковому пізнанні, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень.

СК07. Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій освіті у сфері математики та статистики.

СК08. Здатність до формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору.

СК09. Здатність аналізувати та оцінювати сучасний стан і тенденції розвитку математичної науки.

Після закінчення цієї програми здобувачем будуть досягнуті наступні результати навчання:

ПРН01. Мати передові концептуальні та методологічні знання з прикладної математики і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідної галузі, отримання нових знань та/або здійснення інновацій.

ПРН03. Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, експериментальних досліджень (опитувань, спостережень тощо) і математичного та/або комп'ютерного моделювання, наявні літературні дані.

ПРН04. Розробляти та досліджувати концептуальні, математичні і комп'ютерні моделі процесів і систем, ефективно використовувати їх для отримання нових знань та/або створення інноваційних продуктів у прикладній математиці та дотичних міждисциплінарних напрямках.

ПРН07. Розробляти та реалізовувати наукові та/або інноваційні інженерні проекти, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв'язувати значущі наукові та технологічні проблеми прикладної математики з дотриманням норм академічної етики і врахуванням соціальних, економічних, екологічних та правових аспектів.

ПРН10. Відшуковувати, оцінювати та критично аналізувати інформацію щодо поточного стану та трендів розвитку, інструментів та методів досліджень, наукових та інноваційних проєктів з прикладної математики.

ПРН12. Знати сучасні підходи та засоби моделювання досліджуваних об'єктів та процесів управління, в тому числі в аерокосмічній галузі, вміти створювати нові, вдосконалювати та розвивати методи математичного і комп'ютерного моделювання складних систем, оптимізації та прийняття рішень.

ПРН13. Знати філософсько-світоглядні засади, сучасні тенденції, напрямки і закономірності розвитку вітчизняної та світової науки в умовах глобалізації й уміння їх використовувати в науково-дослідній та професійній діяльності у різних галузях, у тому числі аерокосмічній галузі.

3. Зміст навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1

Змістовний модуль 1. Генеза філософської думки

Тема 1. Специфіка філософії як особливого типу мислення

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 4-8 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Філософія як Просвітництво. Філософія та наука.

Самостійна робота 4-10 години: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Проблема виникнення філософії. Філософія як особлива форма осягнення дійсності. Предметне поле філософії. Своєрідність філософського пізнання. Міфологія, релігія, наука, філософія як особливі форми осмислення людиною світу. Філософія як подолання традиціоналізму (міфологія), догматизму (релігія) та детермінізму (наука). Методології та методи пізнання: загальнонаукові та суто філософські. Аналіз, синтез, абстрагування як прийоми пізнавальної діяльності та формування знань. Критичність, сумнів та плюралізм як особливості філософського світорозуміння. Філософія як Просвітництво. Філософія та наука: загальне та особливе. Гносеологічна, методологічна та критична функції філософії.

Тема 2. Стародавня філософія як колыска типів мислення

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 4-6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Антична філософська думка про світ, пізнання, людину та державу.

Самостійна робота до 12 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Зародження філософської думки: причини та передумови. Осьовий час. Формування західної й східної парадигми філософування. Особливості східної парадигми філософствування: морально-практична спрямованість, орієнтація на самопізнання, споглядальне ставлення до світу. Давньоіндійська філософія: Джайнізм. Буддизм. Давньокитайська філософія. Конфуціанство (гуманність, взаємність, обов'язок, шанування батьків, ритуал; структура суспільства і місце людини в ній, «виправлення імен»). Даосизм (Дао, Де, у-вей (недіяння)).

Метафізична та діалектична картини світу. Мілетська школа: субстанціональні пошуки (Архе) як поява аргументації. Стихійна діалектика Геракліта: пошук умов змін та тотожності речей. Піфагорейський союз: число як першооснова сущого, вчення про кількісні закономірності світу та гармонію. Атомізм Левкіппа і Демокрита: ідея множинності буття та формування детермінізму. Елейська школа: тотожність Буття та

думки про буття. Пізнання та мислення як предмет філософії. Мислення як предикація. Апорії Зенона та їх значення для розвитку науки. Знання і поняття істини. Філософія Платона як критика дійсності. «Світ як копія»: образ печери. Філософське вчення Платона про структуру людської душі (міф про колісницю) та ідеальну державу. Філософія Аристотеля про форми буття та мислення. Критика платонівського вчення. Вчення про матерію: «перша» та «друга» (оформлена) матерія. Аристотель як засновник формальної логіки. Вчення про категорії.

Проблема людини як предмет філософського аналізу. Релятивізм софістів. Людина як міра усього, що існує. Пізнання як самопізнання. Сократ – «суспільна небезпека»: визначення понять як критичне мислення. Знання це чеснота. Майєвтика як метод діалектики: аналіз, узагальнення, абстрагування. Релятивізм (софісти) та етичний раціоналізм (Сократ). Проблема пізнання сутності та мотивації поведінки людини (кініки, стоїки, епікурейці). Морально-етичні пошуки античності. Свідомо простий спосіб життя.

Тема 3. Середньовічна філософія та Ренесанс у пошуках духовної сутності буття та людини

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Світ як творіння.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Особливості релігійного типу світогляду. Подвійність та символічність буття. Буття як цілеспрямоване творіння. Основні проблеми і принципи нового типу мислення. Філон Олександрійський: «справжній батько християнства». Апофатична екзегетика як метод пізнання. Зміна уявлень про людину та її місце у світі. Патристика Августина Блаженого. Виникнення поняття «особистість». Розвиток вчень про внутрішній світ людини, свободу волі та індивідуальну відповідальність. Свобода волі та передумовленість. Теодіцея. Зло як відсутність Добра. Співвідношення віри та розуму, сутності й існування в філософії. Суперечка про універсалії: реалізм, номіналізм, концептуалізм. Схоластика Томи Аквінського. Звернення до аристотелівської філософії. Концепція двоїстої істини. Визначення місця та ролі Бога у світобудові. Доведення існування Бога як передумова формування наукової картини світу (Тома Аквінський, Ансельм Кентерберійський).

Особливості філософії доби Відродження: антропоцентризм і гуманізм, розуміння людини як суб'єкта творчої діяльності. Звернення та переробка античної філософії. Гуманізм як напрям у розвитку культури та філософії Відродження (А. Данте, Ф. Петрарка, Л. Валла, М. Фічіно, Е. Роттердамський). Неоплатонізм епохи Відродження. Піко делла Мірандола про «гідність людини». Людина як результат самостворення. Микола Кузанський та «парадокси нескінченності». «Мікросвіт» та «макросвіт». Скептицизм М. Монтеня. Формування пантеїстичної картини світу.

Тема 4. Філософія Нового часу (XVI – XVIII ст.)

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 2-4 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Протистояння емпірико-індуктивної та раціонально-дедуктивної методологій наукового пізнання.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Проблематика філософії Нового часу. Формування та особливості сучасної науки. «Знання – сила»: пізнання як інструмент перетворення світу Особливості філософії Нового часу: закладення основ матеріалістичного та механістичного розуміння світу. Розробка наукового методу. Протистояння емпірико-індуктивної та раціонально-дедуктивної методології. Проблема джерела знань: раціоналізм (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц) та емпіризм, сенсуалізм (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Юм). Ф. Бекон та «Велике відновлення наук»: вчення про «ідоли» пізнання як перепон раціоналізму. Формування індуктивної логіки: повна та неповна індукції. Принцип «радикального сумніву» Р. Декарта. Дедукція та «аксіоми» раціоналізму. Проблема дуалізму об'єкта та суб'єкта. Дуалізм матеріальної та духовної субстанції. Механіко-метафізична картина світу. Сенсуалізм Дж. Локка: критика «вроджених ідей» та вчення про первинні і вторинні якості. Соліпсизм та іматеріалізм Дж. Берклі. Скептицизм Д. Юма. Проблема субстанції: монізм, дуалізм, плюралізм. Пантеїзм Б. Спінози. Монадологія Г. Ляйбніца.

Тема 5. Німецька класична філософія: «коперніканський переворот»

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 2-4 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: «Коперніканський переворот» в філософії.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Особливі риси та значення німецької класичної філософії. Подолання наукового догматизму та «коперніканський переворот» в філософії. Розподіл на феноменальний та ноуменальний світи. Структура пізнавального процесу. Априорне та апостеріорне знання. Простір та час як концептуальні умови. Вчення про категорії. Визначення специфіки пізнавального суб'єкта. «Трансцендентальна єдність аперцепції» як основа суб'єкт-об'єктного розуміння світу. Вчення про можливості наукового пізнання І. Канта. Антіномії чистого розуму. Проблема моральності в філософії І. Канта. Людина як творець та носій культури. Світ як результат діяльності людського духа: діалектика «Я» та «не-Я». «Шосте доведення»: антропологічне обґрунтування існування Бога та криза теоцентризму. Критика християнства Л. Фейєрбахом. Теорія «відчуження».

«Абсолютний ідеалізм» та культ людського розуму як завершальний етап розвитку класичної філософії. Дійсність як «розгортання» понять. Основні закони та принципи діалектики.

Тема 6. Сучасна філософія (XIX – XX ст.)

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 4-6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Сучасна філософська думка: проблематика, напрямки, представники.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Характерні риси сучасної філософії. Відношення до науки. Загальні риси сциєнтичного напрямку філософії. Філософія марксизму. Діалектичний матеріалізм. Соціально-економічні формації. Теорія «відчуженої праці». Становлення «позитивної» філософії в трудах О. Конта. Соціологічний напрямок позитивізму (Г. Спенсер та інші). Розвиток аналітичної філософії в трудах Л. Вітгенштейна та Б. Рассела. Американський прагматизм (Ч. Пірс, У. Джеймс та інші).

Становлення проблематики сучасного світобачення. Криза раціонального розуміння дійсності. Формування суб'єкт-об'єктної парадигми. Специфіка розуміння людини у філософії сучасності. Становлення, специфіка та напрямки ірраціональної філософії. Поворот філософії в бік ірраціоналізму та його причини: від Л. Фейєрбаха до С. К'єркегора. Основні риси «філософії життя» (А. Бергсон, В. Дільтей). Волонтаризм А. Шопенгауера. Моральний нігілізм та ірраціоналізм Ф. Ніцше.

Методологічні засади герменевтики та феноменологія Е. Гуссерля. Філософія екзистенціалізму в проблемах та відповідних категоріях. Вчення про буття та положення людини у світі М. Гайдеггера. «Стурбованність» як екзистенційна категорія. «Екзистенційна комунікація» К. Ясперса. Вчення про свободу та «Іншого» у Ж.-П. Сартра. А. Камю та абсурдність буття. Розмивання традиційних світоглядних ціннісних позицій. Критика цінностей західної цивілізації. Постмодерністські проекти світу. перебудови естетики, політики, філософії. Радикальне оновлення філософського дискурсу. «Децентралізація» та «деонтологізація» світу та людини.

Тема 7. Вітчизняна філософія

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Вітчизняна філософія у контексті світової філософської думки.

Самостійна робота до 8 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Передумови розвитку вітчизняної філософії: філософська думка Княжої доби, братські школи, Києво-Могилянська академія (Ф. Прокопович, Г. Кониський тощо). Г. Сковорода – «український Сократ». «Філософія серця». Самопізнання. Інтерпретація Біблії. «Внутрішня людина» та «споріднена праця». Співвідношення теорії і практики. Кордоцентризм П. Юркевича. Проблема людини та пізнання у філософії П. Юркевича, М. Бердяєва, С. Франка тощо. Соціально-філософські концепції В. Липінського. Філософські ідеї космізму (М. Федоров, К. Цюлковський, В. Вернадський). Феномен життя, Всесвіт та вчення про ноосферу.

Розвиток суспільно-політичної і філософської думки в Україні другої половини XIX — XX ст. Історіософія М. Грушевського, філософія права Б. Кістяківського, етика «конкордизму» В. Винниченка. Становлення української національної самосвідомості (І. Франко, М. Грушевський, Д. Чижевський, Д. Донцов). Київська школа гуманістичної філософії. Розвиток та пошуки сучасної української філософії (С. Кримський, М. Попович, В. Шинкарук, В. Табачковський та інші).

Модульний контроль до змістовного модулю 1

Форми контролю визначаються викладачем (підсумкове опитування, підготовка доповіді та тез на наукові заходи (семінари, конференції), тести тощо).

Змістовний модуль 2. Філософські проблеми наукового пізнання

Тема 8. Філософська онтологія як передумови осмислення світу

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 2-6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Проблема сущого.

Самостійна робота до 8 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Філософське осмислення світу: суще та ніщо. Світ як «космос». Генеза проблеми буття в античній філософії. «Чому існує щось, а не ніщо?» Парменід та характеристики чистого буття. Апорії Зенона: протиріччя між досвідом та мисленням. Світ як «копія» (віддзеркалення, мавпування) ідей. Метафізика — вчення про принципи та першопочатки буття. «Перша філософія» та її місце в системі знання за Аристотелем. Буття і світ, актуальний (дійсність, реальність) та можливі світи. Метафізичні концепції сущого як субстанції. Монізм, дуалізм, плюралізм. Сутність філософського матеріалізму та ідеалізму. Світ як Об'єктивно-суб'єктивний чи Суб'єктивно-об'єктивний. Механістична картина світу. Світ як феномен, явище, уявлення. Простір та час: форми існування матерії чи концепти впорядкування. Соціальний, біологічний, психологічний час і простір. Світ як симулякр. Симуляційна природа сучасності.

Тема 9. Мислення та пізнання як предмет філософського аналізу

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 2-6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Пізнання та мислення, знання та інформація.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Пізнання як специфічне відношення між людиною і світом. Поняття суб'єкта і об'єкта пізнання, характер їх взаємодії. «Об'єкт-суб'єктна» та «суб'єкт-суб'єктна» концепції пізнання. Проблема пізнаваності світу. Гносеологічний оптимізм, скептицизм та гносеологічний песимізм. Знання як результат взаємодії суб'єкта і об'єкта чи/та як результат творчої активності суб'єкта. Знання, віра і переконання. Знання та

інформація. Пізнання і практика. Проблема істини. Істина як специфічна характеристика знання. Концепції істини: класична (кореспондентна), когерентна, прагматична, конвенціоналістська.

Мислення як атрибутивна характеристика свідомості. Біхевіонізм та мисленні експерименти у філософії: «Мізки у бочці» (Х. Патнем), «Китайська кімната» (Дж. Сьорл), «Що означає бути кажаном?» (Т. Нагель). Пізнання та мислення: «принцип трьох «К»» М. Мамардашвілі. Знання чи інформація: феномен «інтелектуальних зомбі». Свідомість та проблеми штучного інтелекту. Тест Тьюрінга. «Сильний» і «слабкий» штучний інтелект. Природні та штучні мови. Мова як образ світу (ранній Л. Вітгенштайн). Проблема діалогу людини і комп'ютерних систем. Штучний інтелект - основа розвитку інформаційної культури суспільства.

Тема 10. Наукове дослідження як предмет філософського осмислення

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 2-6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Наука як соціальний інститут.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Поняття наукового дослідження в епістемології і філософії науки. Наукове дослідження і його суб'єкт-об'єктна гносеологічна модель. Поняття наукового методу. Науковий метод, методологічний принцип та інші регулятиви наукового дослідження. Наукове дослідження і його суб'єкт: мотиви, умови і фактори. Наука як соціальний інститут. Поняття «наукова спільнота». Еволюція науки і наукової раціональності: від класики до сучасності (постнекласики) та від «Малої науки» до «Великої науки». Раціональність як філософська проблема. Раціональність та істина. Наукова раціональність та її нормативна структура.

Тема 11. Філософська концепція людини

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 2-6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Проблема унікальності людського існування: екзистенційні виміри.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Філософська антропологія як розділ філософії. Предмет філософської антропології та її основні проблеми. Проблема визначення сутності людини. Специфіка людського буття. Біологічна недостатність людини — передумова її сутнісних проявів як духовної (М. Шелер), культурної (А. Гелен), ексцентричної істоти (Г. Плеснер). Проблема унікальності людського існування. Сутність людини та підходи до її визначення: натуралізаторський (Л. Фейєрбах, З. Фрейд та ін.), соціологізаторський (К. Маркс), екзистенціальний (С. К'єркегор, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр), постмодерністський (Р. Барт, Ж. Гваттарі, Ж. Лакан). Осмисленість та невизначеність людського буття. Абсурдність життя як заклик жити. Проблеми життя, смерті, безсмертя. Екзистенційні виміри людського буття: свобода, страх, відчай, пам'ять.

Тема 12. Філософський аналіз суспільства: генеза та проблеми сучасності

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 2-6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Філософські моделі сучасного суспільства.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Специфіка філософського пізнання соціальної дійсності. Суспільство як складно-організована та динамічна система. Інституційний характер суспільних відносин. Поняття громадянського суспільства. Держава як інститут влади. Класичні і сучасні версії теорії суспільної угоди. Марксистська концепція держави. Проблема співвідношення свободи людини і влади держави. Демократія і тоталітаризм (Р. Арон). Концепція «бунту мас» Х. Ортеги-і-Гассета. Маса і тоталітаризм (Х. Арендт). Ідея вільного суспільства і проблема соціальної свободи. Негативна і позитивна свобода. Концепція відкритого суспільства К. Поппера. Державний суверенітет і права людини: проблема пріоритетності. Концепції соціальної справедливості. Філософські моделі сучасного суспільства. Концепції постіндустріального суспільства (Д. Белла, Е. Тоффлер, М. Кастельс). Поняття інформаційного суспільства: перспективи та проблеми. Сучасне суспільство як суспільство споживання. Концепції ноосфери і техносфери.

Глобалізація як історична тенденція сучасної епохи. Людство як суб'єкт історії. Суспільний прогрес і його критерії. Виявлення негативних сторін суспільного розвитку. Зміст і призначення історії. Культура і цивілізація. Поняття глобальної проблеми і методологія дослідження глобальних процесів. Глобальна свідомість і її зміст.

Модульний контроль до змістовного модулю 2

Форми контролю визначаються викладачем (підсумкове опитування, підготовка доповіді та тез на наукові заходи (семінари, конференції), тести тощо).

Змістовний модуль 3. Професійна етика та комунікативна культура науковця

Тема 13. Поняття етики науки

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 2-6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Етика і наука.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Етика як особлива філософська дисципліна. Етика і наука. Елементи аксіології. Походження і зміст понять «етика» та «мораль», їх взаємозв'язок та присутність у поведінці людини. Теорії поведінки людини. Аналіз феномена вчинку з боку морально-етичної нормативності. Взаємодія когнітивних і етичних компонент у науковій діяльності. Концепція ціннісно-нейтральної науки та її обмеженість у сучасних умовах. Диференціація етики. Деонтологія та етика науки як філософське вчення про моральну поведінку вченого-дослідника.

Тема 14. Науковий етос суб'єкта-дослідника

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 2-6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Етика науковця.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Науково-технічний прогрес, його суперечливість і моральні аспекти. Концепція «двох культур» Ч. Сноу. Концепція наукового етосу Р. Мертон і її обмеженість. XX століття: зміна соціального статусу науки і діяльності дослідника. Академічна доброчесність наукового дослідника. Професійна етика та її ролі в удосконаленні трудової діяльності. Етика науковця. Процес комунікації. Систематичне мислення та критичний підхід. Відкритість та обмін знаннями Правила культурної поведінки як загальні так і притаманні конкретним професіям. Визначення ролі об'єктивності та незалежності досліджень для забезпечення довіри до наукової спільноти. Науковий етос в контексті зміни співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень. Поняття технауки.

Тема 15. Головні аксіологічні проблеми сучасної науки

Обсяг аудиторного навантаження (денна / заочна) – до 2-6 годин:

Лекція: очна-відео-онлайн-лекція: словесні (пояснення, розповідь, бесіда, навчальна дискусія та ін.), наочні (презентація теми лекції, ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

Практичне (семінарське) заняття: усне опитування, тестування. Завантажена у систему Mentor матеріалу з підготовки до практичного (семінарського) заняття та оцінка викладачем.

Тема практичного (семінарського) заняття: Етичні ділеми та відповідальність науковця.

Самостійна робота до 10 годин: опрацювання навчально-методичних матеріалів. Формування питань до викладача (онлайн-консультація). Підготовка презентації, доповіді за темою практичного (семінарського) заняття.

Зміст теми: Цінності науки. Відкритість та доступність наукової інформації. Проблема комерціалізації наукових відкриттів. Соціокультурний вплив наукових досліджень. Розгляд етичних ділем та відповідальності науки перед суспільством.

Наука на шляху вирішення глобальних проблем сучасності. Зміна клімату та екологічна криза. Подолання суспільної нерівності та бідності. Проблеми глобального здоров'я. Проблеми війни та миру. Цифрова трансформація та технологічний розвиток. Комп'ютеризація і новітні етичні теорії. «Машинна етика». Трансгуманізм і перспективи штучного інтелекту. Робоетика та «три закони робототехніки» Айзека Азімова. Дружній штучний інтелект (Е. Юдковський).

Модульний контроль до змістовного модулю 3

Форми контролю визначаються викладачем (підсумкове опитування, підготовка доповіді та тез на наукові заходи (семінари, конференції), тести тощо).

4. Індивідуальні завдання

Виконання індивідуальних завдань у межах дисципліни не передбачено.

Індивідуальні завдання з дисципліни виконуються здобувачами самостійно за темою наукового дослідження.

5. Методи навчання

Словесні, наочні, практичні; пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, частково-пошукові; перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок, усного викладу знань, закріплення навчального матеріалу, самостійної роботи з осмислення й засвоєння нового матеріалу.

6. Методи контролю

Поточний контроль: теоретичне опитування й обговорення на практичних (семінарських) заняттях; проведення групових та індивідуальних консультацій.

Модульний контроль: складання модульного контролю.

Підсумковий контроль: іспит.

7. Критерії оцінювання результатів навчання здобувачів та розподіл балів, які вони отримують

7.1. Розподіл балів, які отримують здобувачі (кількісні критерії оцінювання)

Складові навчальної роботи	Бали за одне заняття (завдання)	Кількість занять (завдань)	Сумарна кількість балів
Робота на практичних (семінарських) заняттях	0...3	15	0...45
Модульний контроль до змістовного модулю 1	0...20	1	0...20
Модульний контроль до змістовного модулю 2	0...20	1	0...20
Модульний контроль до змістовного модулю 3	0...15	1	0...15
Усього за семестр			0...100

Підсумкова модульна оцінка з навчальної дисципліни формується до початку семестрового контролю на основі суми балів модульних оцінок (кількість балів, отриманих здобувачем вищої освіти під час виконання модульного контролю) і результатів поточного контролю. За згодою здобувача, який набрав від 60 до 100 балів, підсумкова модульна оцінка може зараховуватися як контрольний захід – семестрова оцінка.

Здобувачі, які отримали менше 60 балів, атестуються оцінкою «незадовільно» і вважаються такими, що мають академічну заборгованість. Вони зобов'язані проходити процедуру контрольного заходу підсумкового (семестрового) контролю з метою ліквідації академічної заборгованості в період екзаменаційних сесій та канікул.

Під час складання контрольного заходу підсумкового (семестрового) контролю здобувач має можливість отримати максимум 100 балів.

7.2. Критерії оцінювання роботи здобувача протягом семестру

Рівень компетентності здобувача за підсумками навчання визначається за такими критеріями:

Відмінно (90–100). Теоретичний зміст дисципліни (курсу) засвоєний здобувачем повністю, необхідні практичні навички роботи з навчальним матеріалом повністю сформовані, усі навчальні завдання, що передбачені силабусом, виконані в повному обсязі, робота без помилок або з однією незначною помилкою.

Добре (75–89). Теоретичний зміст курсу засвоєний повністю, практичні навички роботи з навчальним матеріалом в основному сформовані, усі навчальні завдання, що передбачені силабусом, виконані, якість виконання жодного з них не оцінено мінімальною кількістю балів, деякі види завдань виконані з помилками, робота має декілька незначних помилок або одну-дві значні помилки.

Задовільно (60–74). Теоретичний зміст дисципліни засвоєний частково, деякі практичні навички роботи з навчальним матеріалом не сформовані, частина передбачених силабусом завдань не виконана або якість виконання деяких з них оцінено кількістю балів, близькою до мінімальної, відповідь (в усній або письмовій формі) фрагментарна, непослідовна.

Незадовільно (0-59). Здобувач має фрагментарні знання, що базуються на попередньому досвіді, але не здатен формулювати визначення понять, класифікаційні критерії та тлумачити їхній зміст, не може використовувати знання під час вирішення практичних завдань.

Відповідно до п. 3.2. Положення про рейтингове оцінювання досягнень студентів у Національному аерокосмічному університеті ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» здобувачу можуть призначатися бали за інші активності, пов'язані з навчальною дисципліною, які нараховуються та можуть бути враховані в загальній оцінці за семестр. Бали, зокрема, можуть призначатися за такі активності, пов'язані з навчальною дисципліною, як:

- участь у науковому комунікативному заході (конференції, семінарі, круглому столі тощо) із написанням тез наукової доповіді за предметом навчальної дисципліни (20 балів);
- участь у другому турі Всеукраїнської олімпіади відповідного напрямку (20 балів);
- участь (прослуховування) не менше у 5 вебінарах, пов'язаних з навчальною дисципліною (3-15 балів);
- участь у тренінгу, пов'язаному з навчальною дисципліною (15 балів);
- проходження онлайн-курсу, пов'язаного з навчальною дисципліною (20 балів);
- участь та отримання рейтингового місця в тематично пов'язаному із предметом навчальної дисципліни студентському конкурсі (30 балів);
- розробленні та створенні дидактичного матеріалу за тематикою предмета навчальної дисципліни (15 балів) (підтвердження – наявність дидактичного матеріалу);
- проведення правоосвітнього заходу з учнями шкіл та інших навчальних закладів за тематикою навчальної дисципліни (20 балів);
- написання реферату /презентації, доповіді (5 балів);
- інші активності, пов'язані з навчальною дисципліною, за попереднім погодженням із науково-педагогічним працівником, який викладає навчальну дисципліну.

Прийнята шкала оцінювання

Сума балів	Оцінка за традиційною шкалою	
	Іспит, диференційований залік	Залік
90 – 100	Відмінно	Зараховано
75 – 89	Добре	
60 – 74	Задовільно	
0 – 59	Незадовільно	Не зараховано

8. Політика навчального курсу

Відвідування занять. Регуляція пропусків. Інтерактивний характер курсу передбачає обов'язкове відвідування практичних занять. Здобувачі, які за певних обставин не можуть регулярно відвідувати практичні заняття, повинні протягом тижня узгодити із викладачем графік індивідуального відпрацювання пропущених занять. Окремі пропущені заняття мають бути відпрацьовані на найближчій консультації протягом тижня після пропуску. Відпрацювання занять здійснюється усно у формі співбесіди за питаннями, визначеними планом заняття. В окремих випадках дозволяється письмове відпрацювання пропущених занять шляхом виконання індивідуального письмового завдання. Здобувачі, які станом на початок екзаменаційної сесії мають понад 70 % невідпрацьованих пропущених занять, до відпрацювання не допускаються.

Дотримання вимог академічної доброчесності. Під час вивчення навчальної дисципліни здобувачі мають дотримуватися загальноприйнятих морально-етичних норм і правил поведінки, вимог академічної доброчесності, передбачених Положенням про академічну доброчесність Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (<https://khai.edu/assets/files/polozhennya/polozhennya-pro-akademichnu-dobrochesnist.pdf>).

Очікується, що роботи здобувачів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел, списування, втручання в роботу інших здобувачів становлять, але не обмежують, приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі здобувача є підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману. Під час виконання індивідуальної самостійної роботи до захисту допускаються реферати, які містять не менше 60 % оригінального тексту при перевірці на плагіат, есе – 70 %.

Вирішення конфліктів. Порядок і процедури врегулювання конфліктів, пов'язаних із корупційними діями, зіткненням інтересів, різними формами дискримінації, сексуальними домаганнями, міжособистісними стосунками та іншими ситуаціями, що можуть виникнути під час навчання, а також правила етичної поведінки регламентуються Кодексом етичної поведінки в Національному аерокосмічному університеті ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (<https://khai.edu/ua/university/normativnabaza/ustanovchi-dokumenti/kodeks-etichnoi-povedinki/>).

9. Методичне забезпечення

1. Філософські проблеми наукового пізнання [Текст] : навч. посіб. / О. П. Проценко, Н. Л. Більчук, О. І. Гаплевська, Г. Г. Півень, І. М. Ушно, С. Є. Чмихун, С. І. Широка. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2024. – 184 с.

2. Філософія [Текст] : навч. посіб. / О.П. Проценко, Н. Л. Більчук, Л.А. Васильєва, О.І.Гаплевська, С.Є. Чмихун. - Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків, авіац. ін-т», 2021. - 120 с.

3. Філософія в тестах [Текст] : навч. посіб. / В. О. Чернієнко, Н. Л. Більчук, С. І. Широка, О. І. Гаплевська. - Харків : Нац. аерокосм.ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків, авіац. ін-т», 2018. - 220 с.

4. Підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники, конспекти лекцій, методичні рекомендації з проведення лабораторних робіт тощо, які видані в Університеті: <http://library.khai.edu/>

10. Рекомендована література

Базова

1. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук. – Мюнхен-Львів, 1995. – 164 с.
2. Петрушенко В.Л. Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти, 3-є видання. – Львів: Новий Світ – 2000, 2020. – 296 с.
3. Філософія: підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. - 2-ге вид., переробл. і допов. - Харків : Право, 2018. - 432 с. http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/fildan.pdf
4. Фюрст М., Тринкс Ю. Філософія / Пер. з нім. Кебуладзе В., - вид друге. – К: ДУХ І ЛІТЕРА, 2019, - 536 с.
5. Філософія як історія філософії: Підручник / за заг. ред. Ярошовця В.І. – Київ: Центр учбової літератури. – 2010.

Допоміжна

1. Августин, А. Сповідь / Аврелій Августин ; пер. з латини Ю. Мушака. – Київ : Основи, 1999. – 163 с.
2. Андрущенко, В. П. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко – Київ : Генеза, 2006. – 656 с.
3. Арендт, Г. Становище людини / Г. Арендт. ; пер. М. Зубрицька. – Київ : Літопис, 1999. – 255 с.
4. Арістотель. Метафізика / Арістотель ; пер. О. Юдіна. – Харків : Фоліо. – 2020. – 300 с.
5. Бергсон, А. Творча еволюція / А. Бергсон ; пер. з фр. Р. Осадчука. – Київ : Вид-во Жупанського, 2010. – 318 с.
6. Бесонова, Л. Р. Етичний аналіз поняття «брехня» / Л. Р. Бесонова // Молодіжний економічний вісник ХНЕУ ім. С. Кузнеця. – 2019. – № 5. – С. 22–24.
7. Бичко І., Табачковський В., Бичко А. Філософія, 2-е вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 648 с.
8. Білуха, М. Г. Основи наукових досліджень : підруч. для студентів екон. спец. вузів / М. Г. Білуха. – Київ : Вища школа, 1997. – 271 с.
9. Бодрійяр, Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодрійяр ; пер. з фр. В. Ховхуна. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 118 с.
10. Ганаба, С. О., Шинкарук О. М. Філософія та методологія науки : навч. посіб. / С. О. Ганаба, О. М. Шинкарук. – Хмельницький : НАДПСУ, 2019. – 288 с.
11. Горський, В. С. Історія української філософії : курс лекцій / В. С. Горський. – Київ : Наук. думка, 1997. – 286 с.
12. Гадамер, Г.-Г. Істина і метод. Том 1. Герменевтика / Г.-Г. Гадамер ; пер. О. Мокровольський. – Київ : Юніверс, 2000. – 464 с.
13. Декарт, Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках / Р. Декарт ; пер. з фр. В. Адрушка і С. Гатальської. – Київ : ТанDEM, 2001. – 101 с.
14. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. К.: «КОМОРА», 2020. – 192 с.
15. Кант, І. Критика чистого розуму / І. Кант ; пер. з нім. І. Бурковського. – Київ : Юніверс, 2000. – 504 с.
16. Кебуладзе, В. Чарунки долі : есеї / В. Кебуладзе. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2017. – 160 с.
17. Корабльова, В. М. Діалог у міжпоколінній взаємодії: етичний аспект / В. М. Корабльова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філософія. Філософські перипетії. – Харків : ХНУ, 2004. – № 618. – 2004. – С.139–143.

18. Кремень, В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підруч. / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – Київ : Книга, 2005. – 528 с.
19. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 592 с.
20. Кримський, С.Б. Заклики духовності ХХІ століття / С. Б. Кримський. – Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 32 с.
21. Кульчицький, О. Основи філософії і філософічних наук / О. Кульчицький. – Мюнхен–Львів : Укр. вільн. ун-т, 1995. – 164 с.
22. Лакатош, І. Історія науки та її раціональні реконструкції / Імре Лакатош // Психологія і суспільство. – 2016. - № 3. – С. 13–23.
23. Локк, Дж. Розвідка про людське розуміння. У 4 кн. Кн.1 / Дж. Локк ; пер. Н. Бордукова. – Харків : Акта, 2002. – 152 с.
24. Мерфі і Паркінсон. Закони / укл. І. О. Назаренко. – Харків : Віват, 2018. – 304 с.
25. Мозгова, Н. Г. Логіка : навч. посіб. / Н. Г. Мозгова. – Київ : Каравела, 2006. – 248 с.
26. Монтень, М. Проби / Мішель де Монтень : пер. А. Перепадя, В. Скуратівський. – Харків : Фоліо, 2012. – 443 с.
27. Ніцше, Ф. Так мовив Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого / Фрідріх Ніцше ; пер з нім. Г. Савченко. – Харків : Фоліо, 2019. – 256 с.
28. Петрушенко, В. Епістемологія як філософська теорія знання / В. Петрушенко. – Львів : Державний ун-т «Львівська політехніка», 2000. – 296 с.
29. Платон. Держава / Платон ; пер. з давньогрец. та коментарі Д. Коваль. – Київ : Основи, 2000. – 355 с.
30. Попович, М. В. Філософія свободи / М. В. Попович. – Харків : Фоліо, 2018. – 524 с.
31. Поппер, К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. І. У полоні Платонових чарів / Карл Поппер ; пер. з англ. О. Коваленко. – Київ : Основи, 1994. – 444 с.
32. Проценко, О. П. Практична філософія: професійна етика та комунікативна культура : навч. посіб. / О. П. Проценко, В. Б. Селевко. – Харків : ХАІ, 2021. – 80 с.
33. Рікер, П. Сам як інший / Поль Рікер . – Київ : Дух і літера, 2000. – 216 с.
34. Св. Тома Аквінський. Компедіум теології / Інститут св. Томи Аквінського ; пер. та передм. Ж.-П. Торель. – Київ : Кайрос, 2011. – 24 с.
35. Світ мудрості. Хрестоматія з філософії : навч. посіб. / упоряд. Г. Орендарчук, М. Шумка. – Тернопіль : Астон, 2004. – 272 с.
36. Северино, Е. Сутність нігілізму / Е. Северино ; пер з англ. та італ. Ю. Олійника. – Київ : Темпора, 2020. – 688 с.
37. Семенюк, Е. Філософія сучасної науки і техніки / Е. Семенюк, В. Мельник. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. – 183 с.
38. Скотний, В. Г. Раціональне та ірраціональне в науці і освіті / В. Г. Скотний. – Драгобич : Коло, 2003. – 283 с.
39. Філософія науки і техніки : навч. посіб. до самост. роботи / В. О. Чернієнко. – Харків : ХАІ, 2006. – 99 с.
40. Фуко, М. Археологія знання / Мішель Фуко ; пер. з фр. В. Шовкун. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 326 с.
41. Чуйко, В. Л. Рефлексія основоположень методології філософії науки / В. Л. Чуйко. – Київ : Центр політ. філософії, 2000. – 252 с.
42. Ярошевець, В. І. Людина в системі пізнання / В. І. Ярошевець. – Київ : Педагогіка, 1996. – 208 с.
43. Collingwood, R. (1994). *The Idea of History* (Revised edition), Oxford: Oxford University Press.
44. Cox, L. 2014. 'The Convergence of Ricoeur's and Von Wright's Complex Models of History', *Ricoeur Studies*, 5(1), pp. 95-114.
45. Gilbert, B. (2019). *A Personalist Philosophy of History*, New York: Routledge.

46. Little, D. (2010). *New Contributions to the Philosophy of History*, New York: Springer.

47. *Philosophy: basic concepts=Філософія : основні поняття : tutorial* / A. Svyashchuk, S. Shiroka, A. Kuznetsov ; Min. of Education and Science of Ukraine, Nat. Aerospace Univ. named after N.Ye. Zhukovskiy "Kharkiv Aviation Inst" . – Kharkiv. – Nat. Aerospace Univ. named after N. Ye. Zhukovskiy "KhAI", 2016. – 62 p.

11. Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України – <http://irbis-nbuv.gov.ua>

2. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/eb/ukr.html>

3. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/>